

YATIRIMLARIN İRAN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2015 yılında İran ile P5+1 ülkeleri (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Rusya ve Almanya) arasında uluslararası yaptırımların kaldırılması karşılığında Tahran'ın nükleer faaliyetlerinin düzenlendiği ve kontrol edildiği Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) anlaşması imzalanmıştır. ABD dönem Başkanı Donald Trump'ın göreve başlamasının ardından Washington, 8 Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak çekilerek, Tahran'ı yeni bir anlaşmaya zorlamak için İran'a yeniden yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Söz konusu anlaşma Tahran'ın füze programını ve Hizbullah, Hamas ve Filistin İslami Cihat dâhil olmak üzere İran'ın Ortadoğu'daki bölgesel etkisini de sınırlamayı öngörmektedir. Anlaşma ayrıca, İran'ın komutası altındaki tüm birliklerini Suriye'den çekmesini ve Irak'taki Şii milisleri terhis etmesini talep etmektedir.

Bu süreçte ekonomisi büyük zarar gören İran, ekonomik sorunlardan kaynaklanan toplumsal hareketlerle de baş etmeye çalışmıştır. İran'a yönelik ağır yaptırımlar 7 Ağustos ve 5 Kasım 2018'de iki aşamada yürürlüğe girmiştir. ABD, birinci aşama yaptırımlarla İran'ın dolar, altın ve değerli metallerle erişimini yasaklarken, bu ülkenin çelik, kömür, alüminyum ticareti, otomotiv ve sivil havacılık sektörlerini de hedef almıştır. Kısa bir süre sonra, Tahran'ın petrol ve enerji ticareti, 5 Kasım'da uygulanan ikinci aşama yaptırımlarla büyük bir darbe almıştır. Bu süreç boyunca Washington, Merkez Bankası da dâhil olmak üzere birçok İran bankasına ve şirketine yaptırım uygulayarak Tahran'ın uluslararası ticaretine ciddi bir şekilde zarar vermiştir.

İran'ın ana gelir kaynağını hedef alan yaptırımlar, hükümet üzerinde maksimum baskı oluşturmayı, petrol ihracatını sıfıra indirmeyi ve İran petrolünü dünya piyasalarından tamamen çıkarmayı amaçlamıştır. İran'ın son üç yıllık petrol ihracatı istatistiklerini bakıldığında, ABD'nin İran'ın ihracatını sıfırlama hedefine ulaşamadığı ancak Tahran'ın petrol ihracatının yaptırımlardan önceki döneme göre önemli ölçüde düştüğü görülmektedir.

ABD Enerji Enformasyon İdaresi'ne göre İran, 160 milyar varil ham petrol ve kondensat ile yaklaşık 34 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahiptir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nde (OPEC) Venezuela ve Suudi Arabistan'dan sonra en büyük üçüncü petrol rezervine sahip olan İran, aynı zamanda Kanada'dan sonra dünyanın en büyük

dördüncü petrol rezervine sahip ülkedir. 2020 sonunda İran, Ortadoğu'daki petrol rezervlerinin %25'ini ve dünya petrol rezervlerinin %12'sini oluşturmuştur. Zengin rezervlerine rağmen, petrol sektörü birkaç yıldır yetersiz yatırıma sahip olduğundan ve uluslararası yaptırımlara maruz kaldığından, İran'ın ham petrol üretimi 2017'den beri düşmüştür. ABD anlaşmadan ayrılmadan önce Nisan 2018'de günlük 3,8 milyon varil ham petrol ve kondensat üreten İran, bu miktarın 2,8 milyon varilini ihraç etmiştir. İran'ın ham petrol üretimi, yaptırımlar ve COVID-19 salgının küresel etkileri nedeniyle 2020'de 30 yılın en düşük seviyesine ulaşmıştır.

Üçüncü ülke ve tanker izleme şirketlerinin verilerine göre, satış güçlüğü nedeniyle petrol üretimini artık günde 2 milyon varilin altına çeken İran'ın ihraç ettiği petrol miktarı, günde ortalama 500 bin varilin altına inmiştir. İran'ın en büyük iki müşterisi olan Hindistan ve Çin, yaptırımların ardından İran'dan petrol ithalatını önemli ölçüde azaltmıştır. 2019 ortalarında Hindistan, Trump yönetiminin yaptırımlarından sonra İran'dan petrol ithal etmeyi bile durdurmuştur. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, Japonya ve Güney Kore de yaptırımlara karşı olmalarına rağmen ABD'nin baskısı sonucu petrol sevkiyatlarını tamamen durdurmuştur.

Tahran Ticaret Odası Başkanı Mesud Hansari, İran'ın 2018 yılında Çin'e 9,53 milyar dolar petrol ihraç ettiğini ancak yaptırımlardan sonra bu rakamın 11 milyon dolara düştüğünü açıklamıştır. İran'ın petrol ihracatı gelirleri, 2018'de 66 milyar dolardan 2019'da 30 milyar dolara gerilemiştir. İran'ın petrol ihracatına yönelik ABD yaptırımlarının ardından 2019'da ihracat gelirleri düşmüş ve bu da İran'da hem ham petrol üretiminde hem de ihracatında düşüşe neden olmuştur.

1979'da İran İslam Cumhuriyeti kurulmadan önce dolar 72 riyal iken, 42 yılda 3.500 kat değer kaybetmiştir. Ancak en sert düşüş 2018'de Trump'ın İran'a yaptırımlar uygulayarak hükümetin can damarı olan petrol ihracatını azaltmasıyla olmuştur. Bu da hükümeti para basmaya zorlarken enflasyonun da artmasına neden olmuştur. Bu nedenle ürün fiyatları her yıl yaklaşık %50 artarak milyonlarca İranlıyı yoksullaştırmaktadır.

Merkez Bankası verilerine göre İran, nükleer anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2016 yılında %12,3 oranında 2017 yılında ise %3,7 oranında ekonomik büyüme sağlamıştır. İran, nükleer anlaşmanın imzalanmasının ardından 2016 yılında İran ekonomisi %12,5 gibi keskin bir ekonomik büyüme yaşamış olsa da, 2017

sonrasında istikrarlı bir şekilde küçülmüş ve 2020'de yaklaşık %4,99 daralmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) tahminleri, İran'ın 2020'de 3,45 milyar dolar ticaret açığı oluştuğunu belirtmektedir. Halbuki 2019'da ülke 6,11 milyar dolar ticaret fazlası vermiştir. Bu olumsuz görünümün işsizliğe de yansımaları beklenmekte olup IMF'ye göre, 2021'de işsizlik oranı %12,4'e ulaşacaktır.

2016'da nükleer anlaşmanın yürürlüğe girdiği ve yaptırımların kaldırıldığı ülkede enflasyon 26 yıl aradan sonra ilk kez %9'a gerilemiştir. Lakin ABD'nin 2018'de anlaşmadan çekilmesi ve yaptırımları uygulamasının ardından enflasyon %30,22'ye yükselmiştir. İran İstatistik Merkezi verilerine göre 2021 Eylül ayı itibarıyla yıllık enflasyon %39,34 olmuştur. Anlaşmaya taraf olan Avrupa ülkelerinden beklediği desteği alamayan İran, 8 Mayıs 2019 tarihinde, anlaşmadaki menfaatleri sağlanana kadar iki aylık dönemler halinde anlaşmadaki taahhütlerini azaltma sürecine gireceğini duyurmuştur. 5 Ocak 2020'de Tahran, anlaşmadaki taahhütlerini tamamen durdurarak, üst düzey uranyum zenginleştirmesine izin verecek gelişmiş santrifüjlerin kullanılması da dâhil olmak üzere bir dizi adım atmıştır.

İran, 27 Kasım 2020'de bilim adamı Muhsin Fahrizade'nin öldürülmesinin ardından, 5 Ocak 2021'de Parlamento tarafından onaylanan nükleer yasa kapsamında uranyumu %20 oranında zenginleştirdiğini açıklamış ve 13 Ocak 2021'de nükleer silah üretiminde de kullanılan uranyum metalinin üretimi için çalışmaları başlamıştır. Anlaşmada İran'a %3,67'ye kadar uranyum zenginleştirme imkânı verilmiş olmasına rağmen, 17 Nisan 2021'de İran, %60 saflık ile uranyum zenginleştirdiğini duyurmuştur. Yaklaşık 3 aydır İran nükleer anlaşmasının tam olarak uygulanması ve ABD'nin anlaşmaya dönmesinin ele alındığı Viyana'daki görüşmelerde İran ile ABD arasında dolaylı görüşmeler sürdürülmektedir.

ABD'de İran ile diplomasiyi ön planda tutan Joe Biden'ın Başkan seçilmesiyle iki ülke arasındaki yaptırım düğümünün çözüleceği beklentisine rağmen Washington, yaptırımları kaldırmak için şu ana kadar ciddi bir adım atmamıştır. İran'ın ekonomik krizden çıkabilmesi, zengin doğal kaynaklarının kapasitesini tam olarak kullanabilmesi ve ülke bütçesi için önemli bir gelir kaynağı olan enerji ihracatını artırabilmesi için yaptırımların bir an önce kaldırılması temelinde müzakere masasına oturması şarttır.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ülkenin bazı Batılı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlara katılmayacağını açıkladı. Çavuşoğlu, prensip olarak Türkiye'nin bu tür yaptırımlara genel anlamda katılmadığını ve söz konusu yaptırımlara katılmaya da niyetinin olmadığını belirtti. Montrö Sözleşmesi ile ilgili olarak Ankara, savaşa dâhil olan ülkelere konuyla ilgili tutumu hakkında resmi bildirimler göndermiş ve Montrö Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin konulara açıklık getirmiştir (Dailysabah, 07.03.2022).
- Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üye devletleri ve İran İslam Cumhuriyeti'nin yetkili temsilcileri yürütülen istişareler sonunda, İran'ın ŞİÖ'ye girmesi konusunda anlaşıldı. Protokol İmza Töreni, Taşkent'te yapıldı. Belge, ŞİÖ üye devleti statüsünü elde etmek için İran tarafının Borçlar Muhirası taslağını onayladı. Bu sürecin bir sonraki aşaması, Eylül 2022'de Semerkant'ta yapılacak olan ŞİÖ zirvesi kapsamında Taahhütler Memorandumu'nun imzalanması olacaktır (KUN.UZ, 12.03.2022).
- Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev, Antalya Diplomatik Forumu çerçevesinde Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Husrav Noziri ile görüşti. Görüşme sırasında taraflar, üye devletlerin ve bir bütün olarak bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını ve ekonomik refahını sağlamak için Örgüt içinde daha fazla iş birliğine yönelik beklentileri ele aldılar. Taraflar, örgütün faaliyetlerini canlandırmanın ve mevcut kaynakların kullanımını en üst düzeye çıkarmanın gerekliliğine dikkat çekti (Kabar, 12.03.2022).
- Macaristan parlamentosu, Macaristan'ın ilk kadın cumhurbaşkanı olarak Katalin Novak'ı seçti. Novak, rakibi Peter Rona'yı mağlub ederek, Orban'ın sağcı Fidesz partisinin hakim olduğu parlamentodaki toplam 199 oyun 137'sini aldı. Katalin Novak, Budapeşte'deki Macaristan Parlamentosu'nun genel kurul toplantısında göreve başlama töreninde yemin etti (Aljazeera.com, 10.03.2022).
- Yoon Suk-yeol, Güney Kore cumhurbaşkanlığı seçimlerinde zafer ilan etti. Ana muhalefetteki Halkın Gücü Partisi'nden muhafazakâr eski bir savcı olan Yoon, %48,56 oranda aldığı oyla %47,83 oy alan iktidardaki Demokrat Parti'nin adayı Lee Jae-myung'u geride bıraktı. Lee Jae-myung yenilgiyi kabul ederek, rakibini tebrik etti. Seçilmiş başkan, Kore halkını bölünmelerin ve çatışmaların üstesinden gelmeye ve bir entegrasyon ve birlik çağı başlatmaya çağırdı (Aljazeera.com, 09.03.2022).
- Avrupa Birliği (AB), Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'dan bloğa katılım başvurularını resmi olarak değerlendirecektir. Üç ülke, hızla değişen güvenli ortamını AB'ye hızlı katılım için önemli bir argüman olarak kullanarak AB'yi, üyeliği hızla gözden geçirmeye çağırılmaktadır. Bazı diplomatlar ayrıca AB'nin, Ukrayna, Gürcistan ve Moldova için bir tür imtiyazlı ortaklık anlaşması hazırlamasını ve önermesini beklemediklerini söylediler (Politico.eu, 07.03.2022).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- 2021'de Kazakistan'ın ticaret cirosu yaklaşık %17,5 artarak 101,5 milyar dolara ulaştı. Ülkenin toplam ticaret hacminin dörtte birinden fazlasına denk gelen, 26 milyar doları aşan kısmı Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ülkeleri ile gerçekleşen ticaretten oluşmaktadır. AEB'nin Kazakistan'ın ihracatındaki payı %30 civarında olmuştur. İhracatının ise yaklaşık 7 milyar dolara denk gelen %90'ından fazlasını, Rusya oluşturmuştur. Kazakistan'dan AEB üye ülkelerinin geri kalanına yapılan ihracat hacmi 730 milyon doları aştı (Qazaq TV, 07.03.2022).
- Özbekistan Enerji Bakanlığı'na göre, geçtiğimiz günlerde Harezm bölgesinde gaz pistonlu yeni bir elektrik santrali hizmete girdi. İstasyon faaliyete geçerek, ülkenin birleşik enerji sistemine elektrik sağlamaya başladı. Proje, inşaata 105 milyon dolar yatırım yapan Türk şirketi Odaş Enerji CA tarafından KÖİ bazında uygulandı. Santral, yılda 1,4 milyar kWh elektrik üretecektir (Kun.uz, 11.03.2022).
- Kırgızistan Maliye Bakanlığı geçtiğimiz günlerde Avrasya İstikrar ve Kalkınma Fonu'nun Kırgızistan'a 80 milyon dolar fon tahsis edeceğini duyurdu. Fon ile 2021 yılında Kırgızistan'a ülkenin Kalkınma Programına uygun olarak orta vadeli bütçe desteği sağlanması konusunda anlaşmaya varıldı. Tahsis edilen fonlar, Turizm Geliştirme Fonu, Kırgızistan Sanayi OJSC, Girişimcilik Destekleme Fonu ve bütçe destek kredisi ve su tesislerinin durumlarını iyileştirilmesi adına kullanılacaktır (Kabar, 09.03.2022).
- Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB), Tacikistan Hükümeti ile ortaklaşa "Dijital Kâr Dağıtım"ı başlıklı 2021-2022 Geçiş Raporunu sundu. AİKB, hem Orta Asya hem de Tacikistan için makroekonomik büyüme beklentilerini paylaştı. Bölgenin, devam eden genişlemeci politikalar ve önemli ihracat ve işgücü kaynaklarına yönelik güçlü dış talep nedeniyle 2022'de yaklaşık %4,8 büyümesi beklenmektedir. Tacikistan ekonomisinin %6,2 oranında büyümesi öngörülmektedir (ASIA-Plus, 11.03.2022).
- Azerbaycan, Kazakistan ve Gürcistan, Orta Koridor olarak da bilinen Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası'nın geliştirilmesi için bir ortak girişim oluşturmayı planlamaktadır. Ortak girişim, tarife belirleme, kargo beyanı, birleşik BT çözümlerinin kullanımı ve transit kargonun konsolidasyonu konularını ele alacaktır. Güzergâh, 200 bine kadar konteyner dâhil olmak üzere yılda 10 milyon tona kadar kargo taşıma kapasitesine sahiptir (Azernews, 12.03.2022).
- Ukrayna Ekonomi Bakanlığı Birinci Ekonomi Bakan Yardımcısı Denis Kudin, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ülkenin altyapısına 119 milyar dolar zarar verdiğini açıkladı. Kudin, bu rakamın savaşın her geçen günü arttığını kaydetti. Hesaplamalar, doğrudan bir kerelik kayıpları ve GSYİH kayıplarının miktarını içermektedir. Daha önce, Ukrayna'nın ulaşım altyapısının savaşın başlangıcından bu yana 10 milyar doların üzerinde zarar gördüğü bildirilmişti (Ukrinform, 11.03.2022).

Toplum ve Kültür

- AB tarafından finanse edilen Orta Asya'da Nexus Dialogue projesi, su-enerji-gıda Nexus yaklaşımının uygulanmasına ilişkin bir dizi eğitim oturumu başlattı. AB tarafından finanse edilen proje, çevresel zorlukları yeni fırsatlara dönüştürmeyi ve 2050'de net sera gazı emisyonu olmayan modern, rekabetçi bir ekonomi yaratmayı amaçlamaktadır. 1,25 milyon avro değerindeki projenin Haziran 2020-Mayıs 2023 tarihleri arasında uygulanması planlanmaktadır (ASIA-Plus, 07.03.2022).
- Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Kırgızistan'da toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarını korumayı ve onlara yardım etmeyi amaçlayan 1,1 milyon dolarlık yeni bir girişimi açıkladı. Girişim, Kırgızistan genelinde bulunan 11 kriz merkezinin ve sivil toplum kuruluşunun hukuki ve psikolojik destek hizmetlerini iyileştirmeye yardımcı olacaktır. USAID ayrıca, kriz merkezlerinin hizmetlerinin toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kurtulanların ihtiyaçlarına etkin bir şekilde yanıt veren ulusal standartlar tarafından yönlendirilmesi için hükümet ve sivil toplum arasındaki gelişmiş iş birliğini destekleyecektir (Usaid.gov, 10.03.2022).
- Kırgızistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı Birinci Bakan Yardımcısı Baktiyar Orozov, Güney Kore Cumhuriyeti'nin Kırgızistan Büyükelçisi Lee Wonjae ile bir araya geldi. Taraflar, eğitim alanında ikili iş birliği konularını görüşerek, eğitim alanında ortak etkinlikler düzenlenmesi konusunda fikir alışverişinde bulundular. Görüşmenin ardından taraflar, ikili iş birliğinin genişletilmesi ve Kırgızistan Bakanlar Kurulu ile Kore hükümeti arasında eğitim ve bilim alanında iş birliğine ilişkin bir anlaşma yapılması konusunda anlaşıldı (Kabar, 12.03.2022).
- Özbekistan Başbakan Yardımcısı ve Turizm Bakanı Aziz Abdurahimov ve Rusya Başbakan Yardımcısı Dmitri Çernşenko turist akışını artırmak için bir eylem planı imzaladı. Rusya ve Özbekistan Turizm Yılı'nın düzenlenmesi ve sınır ötesi turizm rotası "Büyük İpek Yolu"nun başlatılması da dâhil olmak üzere 20 etkinliği içermektedir. Belge, ulaştırma ve lojistik bağlarını güçlendirmeyi ve Özbekistan ve Rusya'da yeni turizm rotaları oluşturmayı amaçlamaktadır (Gazeta.uz, 11.03.2022).
- Kazakistan, insani yardım programı kapsamında Kırgızistan'a 1,000 ton buğday tohumu gönderdi. Kırgızistan Tarım Bakanı Askarbek Janibekov, Kazakistan'a çiftçi ürünlerinin kalitesini ve verimliliğini artırmak amacıyla sağlanan tohumlar için teşekkür etti. Daha önce Kazakistan, Kırgızistan'a Mayıs 2020'de 5,000 ton, Mayıs 2021'de 10,000 ton un sağlamıştı (The Astana Times, 11.03.2022).
- Kazakistan Hükümeti bünyesindeki Uluslararası İnsani Yardım Komisyonu, Ukrayna halkına bir kısım tıbbi teçhizat tahsis etme kararı aldı. Sağlık Bakanlığı, Kazakistan Sanayi ve Altyapı Geliştirme Bakanlığı ile birlikte Almatı-Katowice (Polonya) güzergâhı boyunca insani kargoların uçakla teslim edilmesi konusunu ele aldı. İnsani yardım 28,2 ton ve antibiyotik, iltihap giderici, ateş düşürücü ve kan basıncını düşürücü ilaçlar olmak üzere 17 çeşit ilaçtan oluşmaktadır (Kazinform, 13.03.2022).